

які не є гомогенними ні у релігійному, ні в етнічному, ні в інших соціальних вимірах [10]. На думку О.Крацова поняття толерантності у всьому його об'ємі характеризує лише особистість дорослої людини. На сьогодні, не дивлячись на різноманітність дослідження щодо феномену толерантності, поки що не виявлені механізми, які сприяють становленню толерантної особистості, немає чітких ознак прояву толерантності в різних вікових періодах, не достатньо визначенні умови розвитку толерантності [5].

Здійснивши загальний аналіз наукових джерел можна зазначити, що визначальними для розвитку толерантності в підлітковому віці є такі чиники:

- умови, в яких формується особистість;
- рівень задоволення *потреби* в міжособистісному спілкуванні;
- ставлення дорослих до підлітка, та до його бажання бути незалежними і самостійними;
- *взаєморозуміння* з значущими дорослими.

Потреба підлітка в самоствердженні настільки сильна, що для того щоб здобути визнання серед ровесників підліток готовий поступатися своїми поглядами та переконаннями, здійснювати зовсім не толерантні вчинки. Саме тому, можна сказати, що важливість дослідження прояву толерантності в підлітковому віці є важливим наш час. Оскільки, підліток знаходиться в пошуку конструктивних вирішень наявних проблем у особистому житті та міжособистісній взаємодії, то фахівці мають допомогти йому спрямувати свою діяльність на розвиток певних показників толерантності в процесі конкретних заходів групової психологічної роботи.

Висновки. Отже, в нашій роботі ми проаналізували теоретичні аспекти прояву толерантності в підлітковому віці. Формування толерантності в підлітковому віці залежить від того, в яких умовах розвивається особистість, чи повною мірою задоволеною є проблема в міжособистісному спілкуванні та яким є ставлення дорослих до дітей, зокрема до їх бажання бути незалежними і самостійними. Важливим у формуванні толерантності в підлітків є створення відповідних умов для розвитку у них знань про себе, своїх переживань, автономності, вміння налагоджувати взаєморозуміння із значущими дорослими.

Перспективи подальших досліджень. В перспективі плануємо експериментально дослідити психологічні особливості толерантності в підлітковому віці з використанням низки психометричних діагностик, а також розробити тренінгову програму щодо формування толерантності у підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бистрицький Є.К. Конфлікт культур і філософія толерантності /Є.К.Бистрицький// Політична думка К.: – 1997. – №1. – С. 130-150.
2. Выготский Л.С.Собрание сочинений :В 6 т/Л.С.Выготский. – М.:– 1984. –Т4
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У.Гончаренко. –К.:Либідь, 1997. – 375с.
4. Клепцова Е.Ю. Психология и педагогика толерантности : [учебное пособие для вузов] / Е.Ю.Клепцова. – Академический проект,2004. –176с.
5. Кравцов О.Г. Истоки становления и развития толерантной/интолерантной личности в подростковом возрасте./ О.Г.Кравцов// Мир Психологии № 4. – С. 57-63
6. Лекторский В.А. О толерантности, плюрализме и критицизме / В.О. Лекторский// Вопросы философии.1997. – №11. – С.46-55.
7. Матраверс М.Д. Проблемы толерантности в англо-американской философии//Толерантность: материалы летней школы молодых ученых «Россия – Запад: философские основания социокультурной толерантности» – Екатеринбург; под.ред. М.Б. Хомякова; ч.1. – Екатеринбург: узд-во Уральськ.у-та, 2001. – С.3
8. Наш проблемный подросток [учебн.пособие / научн. ред. Л.А.Регуш.] – СПб.: Союз, 1999 – 144 с.
9. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416с.

Карпа І.

Науковий керівник – асист. Шевченко О.М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Актуальними стратегічними напрямками модернізації суспільних відносин в гендерному аспекті стали Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005) та Наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (2009). Також загально визнано, що статева приналежність тісно пов'язана із гендерною ідентичністю особистості. Гендерна ідентичність передбачає статево самоідентифікацію людини і є однією з найістотніших рольових ідентичностей. Тому для дослідження обрано юнацький вік – час, коли суб'єкт прагне розширити й уточнити зміст свого Я. Цей віковий період є важливим етапом становлення гендерної ідентичності, бо саме у цьому віці відбувається активне усвідомлення суті своїх ставлень до інших людей та самого себе, розширюється й уточнюється статево самовизначення. В юнацькому віці, як підкреслюється науковцями, відбувається становлення гендерної ідентичності, яка є внутрішнім переживанням особистістю своєї статевої приналежності, набуттям статевої ролі й уподібненням до неї,

своєрідною єдністю статевого самоусвідомлення і поведінки.

Аналіз наукової літератури формує уявлення про сучасний стан розробленості питання гендерної ідентичності в юнацькому віці. Зокрема, методологічні проблеми гендерної педагогіки і психології висвітлені в працях О. Вороніної, В. Гайдено, Г. Гарфінкеля, Е. Гоффмана, В. Кравця, Л. Штильової. Питання введення гендерної складової в освіту дітей різного віку досліджували Ш. Берн, Т. Говорун, О. Кікінежді, І. Кон, О. Ярська-Смирнова та ін. Особливості формування гендерної ідентичності старшокласників вивчали С. Вихор, Л. Ковальчук, Л. Яценко та ін. Розвиток гендерної ідентичності в студентської молоді є предметом наукових пошуків І. Іванової, І. Мунтяна, О. Цокур.

У вітчизняній психологічній науці також розглядаються різні аспекти статі як передумови гендерної ідентичності особистості. Так, формуванню статевої свідомості та самосвідомості особистості на різних вікових етапах присвячені праці Т. Бессонової, М. Боришевського, О. Кононко, О. Сухоленової. Питання розвитку психологічної статі відображені у працях В. Авраменкової, Т. Говорун, О. Кікінежді, Т. Юферової. Міжстатеві стосунки в юнацькому віці висвітлено у роботах В. Каган, Л. Мороз. У дослідженнях Ю. Альошиної, Т. Гурлевої, І. Романова вивчались проблеми статево-рольової ідентичності юнаків і дівчат.

Враховуючи вплив оточення й статево-рольових стереотипів на психіку підростаючого покоління, сім'ю треба розглядати як одну з найбільш значних оптимальних сфер виховання, як важливу детермінанту розвитку статевої ідентичності юнаків і дівчат. Виконуючи певну роль у соціалізації особистості, родина має великі можливості для формування гендерної ідентичності особистості в юнацькому віці (А. Варга, Т. Говорун, В. Каган, І. Кльоцина, Л. Попова, О. Шарган та ін.).

Мета статті полягає у виокремленні психосоціальних та особистісних умов становлення гендерної ідентичності в юнацькому віці.

Актуальність дослідження зумовлена сучасними потребами суспільства в розвитку гендерної ідентичності особистості і станом міжособистісних, у тому числі внутрішньосімейних стосунків, зорієнтованих на гендерні і статево-рольові стереотипи у вихованні дітей різної статі.

Разом із тим, проблема розвитку гендерної ідентичності в юнацькому віці досліджена недостатньо. Аналіз науково-психологічної літератури, стану розробленості проблеми гендерної ідентичності в юнацькому віці дали змогу виявити суперечності, що мають місце між:

- необхідністю здійснювати розвиток гендерної ідентичності в юнацькому віці і недостатньою готовністю педагогічних і психологічних працівників загальноосвітніх шкіл до його реалізації;
- усталеністю статево-рольових стереотипів в юнацькому віці і новим змістом сучасних взаємовідносин статей.

Актуальними залишаються також питання, під впливом яких чинників відбувається становлення гендерної ідентичності в юнацькому віці, гендерних проблем міжособистісних стосунків та ін. Зокрема, враховуючи, що через сімейні стосунки закладаються основи гендерних перетворень суспільства, залишається не вивченим питання впливу неповної сім'ї на розвиток гендерної ідентичності в юнаків і дівчат.

Істотним чинником розвитку гендерної ідентичності є те, що істотно змінюється становище учнів старшого шкільного віку в сім'ї, у школі й суспільстві, зазнає зміни і їх ставлення до себе самих. Сама назва «старшокласники» говорить про те, що основним видом діяльності в ранній юності продовжує залишатися їх учіння. [5, с. 93].

Взаємовідносини в ранній юності стають складнішими, ніж в підлітковому віці. Одна з особливостей ранньої юності – перебудова взаємин з дорослими. Взаємини з дорослими стають більш рівними і менш конфліктними. Спілкування з дорослими відбувається на рівні довіри. Старшокласники хотіли б бачити в батьках друзів і радників. Школярі потребують допомоги старших. У них виникає особливий інтерес до спілкування з дорослим, оскільки окремі питання вони взагалі не можуть обговорювати з однолітками, тому що їм не вистачає досвіду. В ранньому юнацькому віці переважають такі теми спілкування з дорослими: вибір професії, життєві перспективи, навчання, взаємини з оточуючими, захоплення, питання моралі. Також диференціюються теми, які обговорюються з батьком і матір'ю, залежно від їх компетентності. Старшокласники, незалежно від статі, більш відкриті з матір'ю, ніж з батьком. Спілкування з батьками ділиться на особисте і ділове [6, с. 10].

Важливе місце в розвитку гендерної ідентичності старших школярів посідає середовище ровесників. Для юнацького віку характерна потреба в належності до певної групи, яка часто пов'язана з конформізмом. Разом з тим зростає індивідуалізація спілкування, яка проявляється у вимогливості до друзів. Більше того, дружба є важливою цінністю для старшокласників [3, с. 114]. Спілкування з ровесниками виконує інші функції, ніж спілкування з дорослим. Спілкування з ровесниками носить інтимно-особистісний характер. Взаємини діляться на дружні та товариські. Юнацька дружба виконує функцію психотерапії, підтримки, самоповаги. У цей період зростає вибірковість, відповідно, зменшується кількість друзів. В основі прагнення до дружби лежить потреба в саморозкритті, розумінні іншого і себе іншими. Змістом спілкування з ровесниками є реальне життя: проблеми спільної учбової діяльності, громадська робота, спільне дозвілля, розваги, спорт. У бажанні дружити з ровесником проявляється прагнення до рівноправного спілкування. Для ранньої юності характерною є ідеалізація друзів і самої дружби. Юнацька дружба не тільки схильна до

сповіді, але і дуже емоційна. Часто навіть ті, хто мають друзів, переживають самотність через нездатність виразити у спілкуванні повноту почуттів [1, с. 76].

Для розуміння відмінностей дружби дорослих людей від дружби юнацької важливо знати три моменти: у дорослих відносно завершене формування свідомості; більш розширена і диференційована сфера спілкування і діяльності; з'являються нові інтимні уподобання. У юнаків функція самосвідомості перебуває на першому місці, часто проявляється юнацький егоцентризм, тому виникає потреба в «психологічному дзеркалі», в сповіді, тоді як у дорослих спілкування носить більш предметний характер.

Юність – період самореалізації та стабілізації особистості. У зв'язку з ускладненням самосвідомості ускладнюється ставлення до себе та до інших; загострюється потреба юнацтва зайняти позицію якоїсь соціальної групи; з'являються дорослі ролі і обов'язки. Як стверджує О. Поліщук, «юнаки визначаються з громадянською позицією, обумовленою появою нової соціальної ситуації «Я і суспільство» [2, с. 9].

Центральним новоутворенням в юнацькому віці є особистісне самовизначення – «потреба юнаків зайняти внутрішню позицію дорослої людини, визначити себе в світі, тобто зрозуміти себе і свої можливості разом з усвідомленням себе як члена суспільства, свого місця в житті» [4, с. 143]. Саме тому старший шкільний вік завжди пов'язаний із пошуком відповідей на запитання: «Яким бути?» (морально–особистісний вибір), «Який сенс життя?» (екзистенційний вибір) і «Ким бути?» (професійний вибір). Ці завдання розв'язуються одночасно і взаємозалежно. Внутрішньою суттю цих завдань є рух від дитячої залежності до дорослої відповідальності.

Крім самовизначення, новоутворенням старшого шкільного віку є новий рівень самосвідомості, а саме «відкриття внутрішнього Я, виникнення цілісної концепції Я та цілісного, в основному науково і теологічно обгрунтованого, світогляду» [7, с. 64]. У старшому шкільному віці у розвитку самосвідомості відбуваються суттєві зміни, які характеризують перехід на якісно новий рівень.

Фундаментальними потребами у ранній юності є потреба в самоактуалізації, самореалізації та самовираженні і потреба з'ясування сенсу життя. Як зауважує І. Кон, у цьому віці «на основі зовсім нової соціальної мотивації розвитку відбуваються суттєві зміни у змісті і співвідношенні основних мотиваційних тенденцій» [1, с. 163]. Передусім це виявляється в упорядкуванні системи потреб і світогляду, який формується у них.

Основний чинник гендерної ідентичності старшокласника – відкриття власного світу, яке проявляється в формі переживання своєї індивідуальної цілісності та неповторності. Внутрішній світ стає цінністю. Здійснюється бурхливий розвиток самосвідомості. На думку Е. Еріксона, юнацький вік будується навколо кризи особистісної ідентичності – почуття індивідуальної самототожності, єдності. Індивід знаходиться в процесі нормативної кризи самовизначення, вибирає із варіантів розвитку той єдиний, який може вважати своїм. Рівень ідентичності тісно зв'язаний з індивідуально–особистісними рисами старшокласників [8, с. 183].

Для самоактуалізованого старшокласника характерний глибокий самоаналіз, самооцінка всіх якостей і здібностей. Якщо у підлітковому віці самооцінка визначалася зовнішніми показниками досягнень, то в 16 років з'являються власні критерії значущості. Школярі оцінюють себе з позиції своєї внутрішньої шкали цінностей. Старшокласники більшою мірою розуміють себе, ніж підлітки. Настрій стає більш стійким і усвідомленим. Самооцінка стає вищою, ніж у підлітковому віці, зростає самоповага, виникає почуття власної гідності, відбувається стабілізація особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусак Н.І. Інноваційні форми і методи орієнтації старшокласників на створення повноцінної сім'ї / Н.І. Гусак // Наукові записки. Вип. ІХ. – Х. : Основа, 2012. – С. 89–98.
2. Іванцова А. К. Про работу с проблемными семьями / А.К. Иванцова // Воспитание школьника. – 2013. – №10. – С. 18–20.
3. Каган В.Е. Семейные и полоролевые установки у подростков / В.Е. Каган // Вопросы психологии. – 1987. – №2. – С. 54–61.
4. Козлов А.В. Особенности полоролевой идентичности юношей с разными уровнями удовлетворенности отношениями с отцом / А.В. Козлов // Наук. студії із соц. та політ. психології : зб. ст. – К. : Ін-т соц. та політ. психології АПН України, 2007. – Вип. 17(20). – С. 77–82.
5. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг. – СПб. : Питер, 2003. – 748 с.
6. Нугаева О.Г. Определение понятия «нарушения гендерной идентификации» / О.Г. Нугаева // Совершенствование коррекционно–развивающей работы с детьми в специальных учреждениях / под ред. В.В. Коркунова. – Екатеринбург, 2002. – С. 23–31.
7. Петровский В.А. Отчуждение как феномен детско–родительских отношений / Петровский В.А., Полевая М.В. // Вопросы психологии. – 2011. – №1. – С. 19–26.
8. Смирнова Е. О. Структура и динамика родительских отношений / Смирнова Е. О., Быкова М. В. // Вопросы психологии. – 2009. – №6. – С. 3–14.

Чорна Х.

Науковий керівник – доц. Чорна І.М.